

NÉMA JUDIT-ESZTER

A RURALITÁS TÁRSADALMI INNOVÁCIÓS KULCSSZEREPLŐI¹

On the Role of Key Players in Rural Social Innovation Processes

Richter, Ralph – Christmann, Gabriela B.

Bevezető

Újító megoldások kieszközlésére mindig volt igény a társadalmi szükségletek, a szociális kihívások megoldására, ugyanakkor az innovációhoz sokszor negatív érzések, félelmek is konnotálhatók. Olyan kulcsjelentőségű gondolatok kísérik az újítás folyamatát, mint a régi berögződések, szokások elvesztése, valamint az újdonságban rejlő bukás rizikója. Míg sokan a szociális innovációban lehetőséget látnak, vannak, akik nem tudnak túllépni a lehetséges árnyoldalain, ellenállást tanúsítva a fejlesztésekkel szemben. Az innovációs ötletek elfogadtatása leginkább a ruralitásban szembeül oppozíciós magatartással, noha a rurális régiók komoly gazdasági és szociális problémákkal küszködnek. A dichotómia főként akkor tapasztalható leginkább, amikor az újító szándékú bevándorlónak szembe kell néznie a rurális közösségek passzivitásával. Az ellenállás okai sokrétűek, de leginkább abból az alapvető tényből indulnak ki, hogy a rurális társadalmak előregedőben vannak, erősebbek a szokásaikhoz fűződő attitűdjeik, valamint a politikai marginalizálódás is továbbá nehezíti a vidékfejlesztést.

A pesszimista perspektívához képest szakmai kutatások igazolják, hogy jelentős innovációkat érnek el azon rurális közösségek (változatos ágazatokban, mint: megújuló-zöld energia, infrastrukturális fejlesztések, társadalmi kohézió, digitalizáció, oktatásfejlesztés, munkaerőlétesítés, mezőgazdaság), ahol befogadóak a vezető

¹ Ralph Richter, Gabriela B. Christmann: On the Role of Key Players in Rural Social Innovation Processes. Leibniz Institute for Research on Society and Space (IRS), Flakenstrasse 29-31, 15537, Erkner, Germany. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.04.010>

innovációs kulcsszereplők és –csoportok ötletei iránt. Az újításban felelős kulcsszereplők azonosítják a társadalmi problémákat, promóválják az innovációs ötleteket, valamint másokat is motiválnak kommunikációs stratégiáikkal az együttműködésre. Általában maguk is közösségben dolgoznak, szerteágazó kapcsolati hálóval rendelkeznek, azonos érdekeltségű és gondolkodású közösségekben tevékenykedve fejtik ki innovációs erejüket.

A ruralitásban élő közösségek társadalmi innovációs iniciatíváira, folyamataira irányuló jelen kutatás az egyenlő foglalkoztatottságú, hasonlóan gondolkodó emberek hálózataira és azonos érdekeltségűek csoportjaira fókuszáltan valósult meg két németországi kisközösség empirikus vizsgálatain keresztül.

A kulcsszereplők koncepciója a régiófejlesztés tudományos diskurzusában

Számos empirikus kutatásbeszámolóból levonható konzekvencia, miszerint minden fejlesztő folyamat élén kimagasló személyiségek, vezető pozícióban levő erős individuumok állnak, akik meggyőző erejükkel ajtókat nyitnak az innovációnak. Jelen kutatás ezért a kulcsszereplők személyére fókuszál, hiszen döntő szerepüket vidékfejlesztési kontextusban korábban nem tárgyalta a szakirodalom.

A legjelentősebb elméleti munkák a gazdasági szektorban figyeltek fel a kimagasló kulcsszereplők elengedhetetlen meggyőző szerepére, mint: Joseph Schumpeter (1911: „Theory of Economic Development” – A gazdasági fejlődés elmélete), Max Weber (1922: „Theory of Domination” – A szociális dominancia elmélete). Schumpeter a „dinamikus vállalkozót” mint speciális, tipikus szereplőt nevezi meg, aki „innovatív kombinációkat” dolgoz ki a gazdasági élet jobbításának szándékával. Schumpeter szerint olyan kompetenciákkal rendelkezik az újító kulcsszereplő, aki ellenvélemény és autoritás áramlataiban is szembe tud úszni az árral, célorientáltan keresztül tudja vinni akaratát. Bár kevés ilyen képességekkel rendelkező domináns szereplő van, Weber szerint aki a változást képviseli, annak karizmatikus vezetőnek kell lennie, amely kompetenciát szakrális metaforikusságában isteni adottságként definiál.

Specifikus gazdasági koncepciók szerint azonban nagyobb hangsúlyt kap a vezető kulcsszereplő kapcsolathálója, hiszen a kultikus figuraként meghatározott, karizmatikus vezető csoportot is vonz maga köré. Ezzel az alapvetéssel számos tudományos keretmunka foglalkozik: Vedres és Stark (2010) kiemelik, hogy azon személyek, akik egyszerre tartoznak több csoporthoz, többszörös bennfentesekként

több strukturális átfedést képeznek a hálózatok közt, melyek új innovációs tudást tudnak generálni. Ronald Stuart Burt (1992, 2004) olyan egyéneket elemzett, akik noha nem tagjai a csoportnak, mindazonáltal képesek betölteni egy strukturális hiányt a csoportok közt, információs közvetítőként új meglátásokat tudnak felfedezni. Ugyanezt a folyamatot Michael L. Tushman (1977) a „csoportthatárok kiterjesztéseként” elemzi.

A *politikai diskurzusban* szintén elementáris erőként pozicionálja a szakirodalom a vezetők szerepét. Kiemelten John W. Kingdon (1984) foglalkozik a „politikai vállalkozók” fogalmával, akik bizonyos politikai problémát az élvonalban igyekeznek megoldani, ezáltal innovatív alternatívákat dolgozva ki. Ezek a politikailag domináns személyek szerinte hosszan tartó stratégiákat alkalmaznak az ötleteik foganatosítására: kellően fókuszáltan tartanak céljaik eléréséhez, jó helyzetelemzők, jól felismerik a „lehetőségek ablakait”, személyes kompetenciáikon túl azonban politikai erőstruktúrákat, hálózatokat is dominálnak, ezáltal több síkon is alakítják a politikai élet aktuális napirendjét. Vállalkozóknak nevezi őket, hiszen a politikai változások, melyeként dolgoznak, önmaguk profitjaként meg is térülnek.

Gailing and Ibert (2016) legújabb koncepciója kiváló keretmunkája a kulcsszereplőkről való beszéd módnak, a szerzők kategorizációja jól körüljárja a vezetők több válfaját. Elsőként megkülönböztetnek egy „vezető”-specifikus narratívát, melyben mikroperspektívaként csupán az elsődleges személyi kompetenciákra esik a hangsúly, másodszer egy mezoperspektívát, melyben kapcsolati hálózatokban definiálják a vezető szerepét, harmadszor pedig egy markáns makroperspektívát határoznak meg, melyben a vezető irányító előfutára a nagyobb strukturális társadalmi vezetésnek. Jelen kutatás ezt a többdimenziós értelmezési keretet tekinti kutatása vezérfonalának.

Kulcsszereplők a ruralitásban: a konceptuális keretelmélet

Noha szerteágazó diskurzusok jöttek létre a vezetők definícióját illetően, a rurális földrajzi adottság faktorával jelen tanulmány szerzői előtt nem foglalkozott a társadalomtudományos szakirodalom, ezért ebben ezt a hiányos szeletet hivatott pótolni. Ennek érdekében három főbb síkon közelít a kulcsszereplők bemutatására: (i) mikroszinten a személyes kompetenciákra, (ii) mezoszinten kapcsolati halójára, (iii) makroszinten pedig a strukturális kontextusban elfoglalt pozíciójára fókuszáltan, hiszen az

egyes narratívákat lehetetlen a maguk izoláltságában megragadni, sokkal inkább érdemes holisztikusabb platformon egyesíteni. A kulcsszereplők funkciója ugyanakkor az innovációs folyamat közben is újra- és újrapozicionálódhat, ezért érdemes a definíciós keretek közti átjárhatóságot fenntartani.

Mikroperspektíva: Személyi vezetői kompetenciák szintje

A szociális innovációs kulcsszereplők négy nagyobb kompetenciaterülettel rendelkeznek a kutatás szerint:

- a. Dimenzió: *specifikus személyiségjegyek*, mint: autentikusság, becsületesség, szavahihetőség, tisztesség; jártasságok, mint: jó kommunikációs készség, mások meggyőzésére és motiválására való képesség.
- b. Dimenzió: *erős értelmezői képesség*, változatos tudásformákhoz való hozzáférés képessége, mely erőteljes kognitív aspektusként elengedhetetlen a jó vezetőnek. Az ugyanis, hogy problémák megoldási szintjeit jól szét tudja választani, valamint operatív meglátásai legyenek, szükségszerű az aktív munkafolyamatba kapcsolódást megelőzően.
- c. Dimenzió: *erős cselekvés iránti elszántság*, melyben a vezető motivációjára, tettvágyára, a megoldások mozgásba hozásának képességére kerül a hangsúly. Az ötletek, innovációk elméleti szintről cselekvésbe ültetése ugyanis lényeges komponens a projekt megvalósításának sikerében.
- d. Dimenzió: *stratégiai-adminisztratív jártasság*, mint az akcióképesség legfelsőbb foka az innovációs ötletek rendszerszerű megoldását teszi lehetővé a vezetők számára. Csupán ezen kompetenciákkal rendelkező vezető tudja a támogatók és kivitelezők mentén a projekt megvalósításhoz szükséges lehetőségeket megtalálni, véghezvinni hosszú távon.

Mezoperspektíva: A vezető kapcsolati hálójának szintje

Az empirikus megfigyelések azt tanúsítják, egy innovációs iniciatívához szükséges egy kulcsszerepű csoport, amely kezében tartja a megvalósítását. Ehhez a fejlesztési projekthez a vezetőnek követői csoportra is szüksége van, ezáltal a fenti kompetenciák megoszlása megtörténhet a csoport szereplői közt egyaránt. A feladatok delegálásától, a csoport hatékony együttműködésétől sokszor függ a fejlesztés sikere. A kollaboráció fokát érdemes ezért több téren is megfigyelni: (i) a kulcsszereplő

cselekvései felől, hogy azok mennyire vannak összhangban a csoporttal, (ii) tágabb szociális hálózatokban betöltött és vállalt szerepe felől, hogy mennyire tud mobilizálni másokat a siker érdekében, harmadrészt (iii) pedig a felsőbb döntéshozó konstellációkban mennyire érdemel ki magasabb pozíciót az akarata, innovációja érvényesítése érdekében.

Makroperspektíva: A kulcsszereplő strukturális pozíciójának szintje

A ruralitásban a makroperspektíva értelmese az innováció magasabb keretekbe ágyazásának képességét jelenti, melyek a politikai, gazdasági, szocio-kulturális intézményekkel történő hatékony képviselést teszik lehetővé a jól pozicionálódó vezető révén. A lehetőségek, források, melyek egy projekt mögött rejlenek az adott régióban lényegesen függenek a kulcsszereplők rátermettségétől. Személyük pedig lehet a lokalitásban tekintélyt és erőt képviselő helyi vezető, fontos helyi vállalkozó, esetleg adminisztratív alkalmazott, ismert és elismert civil közszereplő egyaránt.

Módszerek és eszközök

Jelen longitudinális kutatás 2015 és 2018 közt zajlott Németországban, Leibnizben (IRS: Leibniz Institute for Research on Society and Space). A kutatók a kulcsszereplők ismertetőjegyeinek azonosítására komplex elemzést láttak célszerűnek: kvalitatív komponensként problémaorientált interjúsorozat felvételén, helyi empirikus megfigyeléseken, médiainformációkon, dokumentumelemzéseken, valamint kvantitatív komponensként háztartások kérdőíves felmérésén keresztül.

Ennek érdekében négy típusban különítették el az innovációs esetek vizsgálatát. Elsőként megállapítottak egy *sikeres megoldásokat* kínáló esetek halmazát, melyben mindegyik ötlet jó eséllyel javítaná a ruralitásban található problémákat. Másodszor egy olyan esethalmazt, melyben a lokális személyeknek, megfigyelőknek *volna tapasztalata* megállapítani és kommunikálni az új megoldásokat a meglévő problémákra. Harmadszor *egy megoldásra érett esethalmazt* hoztak létre, ahol megvalósítható lett volna már maga a kivitelezés is. Negyedik halmazként pedig vagy *lokálisan távoli, elzárt*, vagy gyenge rurális kapcsolathálókkal, közösségekkel rendelkező eseteket kategorizáltak.

A fenti kategóriák mentén a kutatók arra voltak kíváncsiak, hol találunk kardinális problémák megoldása mögött problémamegoldási kríziseket, és az mennyiben

függ intézményes, rendszerszintű faktoroktól, avagy kulcsszereplők pozíciójától. Ennek érdekében elzártabb, kisebb településeken kutattak, ahol feltételezték a tradíció-orientált, innováció ellen fokozottan ellenálló habitust.

Hat megfigyelt vidékfejlesztésre irányuló projekt esetéből egy esetben egyetlen domináns kulcsszereplőn fordult meg a projekt sikere. Három esetben páros vagy csoportos problémamegoldási kísérlet született, míg a maradék két esetben külső platformról, felsőbb irányításból vezérelték a vidékfejlesztési folyamatot.

A részletes elemzés tárgyául két hasonló projekt elemzését tűzte ki jelen tanulmány Bixdorf és Kulwitz településnevekkel anonimizáltan, alapul vévén a „leginkább hasonló eset” elemzési elvét. Előbbiben egy bioenergiával működtetett fűtésrendszert érintő projektet vizsgáltak, míg utóbbiban egy szennyvízkezelési és fűtési üzem létesítésének projektjét. Bár mindkét esetben a technikai feltételek már elkészültek a vizsgálat időpontjában, a lokális, rurális közösségek munkája szokatlan és újszerűen alakult a longitudinális vizsgálat során.

Eredmények

Bixfordban a projekt ötlete a település két szignifikáns vezetőjétől származott, a helyi származású polgármester és egy pár éve betelepült környezetvédelmi aktivista egybecsengő innovációs vágyával, akikről nagyon elismerően vélekedtek az interjú-alanyok. Kognitív rálátásban szintén a megfelelő kompetenciák birtokában álltak, hiszen személyes útjaik, élettapasztalataik, a tudományos szakértelem, a polgárok számára érzékelhető valós élettapasztalat, a megdrágult kőolaj jó közös kiindulópontnak bizonyult az üzem létjogosultságának indoklására. A biomassa-alapú fűtésrendszer elképzeléseit több ízben megosztották helyi tanácsgyűlések, közösségi alkalmak keretein belül, a polgármester jó kommunikációs és meggyőző készségének köszönhetően a faluközösség lassan elfogadta a szokatlan terveket. 50 háztartásból 29 vállalta a közös munkát, így létrehozott egy projektért felelős szövetkezetet, melyben az aktivista LEADER-kapcsolatai és anyagi-banki forrásteremtő stratégiái voltak elengedhetetlenek. A kooperatíva tagjai önrésszel és fizikai munkálatokkal is hozzájárultak, hogy alacsonyan tarthassák a kiadásokat az építkezés során. Az új technológián alapuló, közös projekt által Bixford nagy médianépszerűségnek örvendett. A közösség büszkén nyilatkozott kohéziójáról, közösségükben rejlő erejükről a „külvilág” felé is, mely lendület kezdetben jót tett a település közösségi szellemiségének. A

politikai kontextus szintén kedvező volt a település létjogosultságát tekintve, hiszen Bixford egyik kiemelt autonómiával rendelkező falva Tübingiának (van saját önkormányzata, saját polgármestere, működő közintézményei), mely települést nem érintett a városokhoz való csatlakozás – megelőzve számos más környékbeli periferiális települést. Azonban a megnövekedett építőipari kiadások, nyersanyagok beszerzése körül adódó nehézségek a kezdeti entuziazmus csökkenéséhez vezettek, mondván, az elsőként, ismeretlenül felvállalt újszerű technológia rizikóval járt. Végül a közösség nem tudott megbirkózni a külső anyagi tényezők kedvezőtlen alakulásával.

Kulwitzban a szennyvízrendszer kialakítása minden háztartás saját terhe volt addig, míg a polgármester közösségi megoldást nem próbált találni egy szennyvíz-elvezetési és -tisztítási üzem létesítésére. Egy közeli város vízgazdálkodást oktató egyetemi lektora kulcsszereplőjévé lépett elő a szennyvízrendszer innovációs projektjének, és meggyőzte az ellenálló közösséget, hogy valamennyi háztartásával csatlakozzon. A municípium, ahová közigazgatásilag alá van rendelve, azonban nem adott engedélyt a politikailag kiszolgáltatott Kulwitznak, amiért az egyetemi tanár minisztériumi segítségért folyamodott. A minisztériumi moderálás következtében a municípium is elfogadta a tervezetet, így a lokális résztvevők együttes erővel, egységes közösségi sikerként kooperálva vágtak bele a projekt kivitelezésébe. A projekt nagy médiavisszhangnak örvendett, lévén olyan sikeres pilótaprojekt, melyben a kulcsszereplő egyetemi tanár mintegy egyedül tartotta kézben az innováció kivitelezését. Pozíciójában egyesültek státusából adódó személyes kompetenciái, hitelessége, kiváló kommunikációs készségei, professzionális gazdasági rálátása, valamint szerteágazó szupra-regionális kapcsolatrendszere, politikai befolyásai.

Konklúziók

A két projekt nagyon hasonló iniciatívákból indult kezdeti feltételeiben: Bixfordban két kulcsszereplővel, Kulwitzban viszont egyetlen személyben testesítve meg a vezető pozíciót. Személyes kompetenciák terén egyenlő erőviszonyokkal számoltak a kutatók: a közösségek motiválásában mindkét projektvezető sikerrel járt, a közösségek szintén példás összefogásról tettek tanúbizonyságot. Lokális adottságokban az első autonómabb rurális település volt, második azonban municípiumhoz tartozóként is sikeresebben vitte véghez projektjét a külső források mobilizálásának erejével. Belátható, hogy a karizmatikusság személyes jegyein túl a professzio-

nális szakértelem és a szociális kapcsolatháló, politikai erőforrások mozgósítása mint makroszintű kompetencia szignifikáns erőforrás egy sikeres innovációs vezető hatékonyságában.

Az utólagos kérdőívek véleményei szerint Bixfordban éppen ezért negatívan hatott a közösségi közhangulatra a sikertelen projekt, megbontva, gyengítve az addigi szociális kohéziót. A kutatók azonban azt is kiemelik, Bixfordban minden harmadik háztartás megtagadta a szövetkezethez való csatlakozást, míg a sikerre jutó kulwitzi projekt minden háztartást be tudott léptetni a közös vidékfejlesztésbe. Vagyis, a szignifikáns homogenitás is hozzájárulhatott a projekt sikeréhez, ellenben a heterogenitás bizonyosan gyengítette a bixfordi projekt motivációját.

A rurális települések kettős természetéből adódó megfigyelések szintén beigazolódtak a kutatás során: miszerint a ruralitás igényli az infrastrukturális fejlesztéseket elmaradottsága okán, mégis érvényesül közösségeiben az újjátással való szembenállás, melyek legyőzése professzionális kompetenciákat igényel mikro-, mezoszinten. A település emancipációja, politikai szuverenitása, marginalizációja, egy innovatív projekt kulcsszereplőjének politikai befolyásai elengedhetetlen makroszintű faktorai azonban egy alapjában sikeres ötlet megvalósításának.

A tanulmány konklúziójaként további kutatások és akciótervek szükségesek, hogy a működő innovatív projektek sikeres megoldásait széles körben tárják más kevésbé tapasztalt közösségek elé is, vidékfejlesztési stratégiáik hatékonyságának növelése érdekében.